

Fábián Zoltán taplász beszél a szakmájáról

ÖTZI MÁR 5000 ÉVE HASZNÁLTA A TAPLÓGOMBÁT

Dr. habil Gerencsér Kinga
c. egyetemi tanár

Ötzi 5000 éve már ismerte a taplógombákat, a jól konzerválódott ősembernek nemcsak a testét, hanem a ruházatát és eszközeit is megtalálták és megvizsgálták a kutatók. Ötzi ismerte a taplógomba tulajdonságait is. Tűzgyújtásra is használta, mivel kéregtok táskájában platánlevelek közé csomagolva vitte magával az izzó taplót. A barna bükkfa taplóval könnyen tüzet lehet gyújtani, ha szikra esik rá.

A jégember egyszerű elsősegély-fel-szerelése között nyírfa taplóból készült nyaklánc is szerepelt, amelynek reszelékét feltehetőleg fájdalomcsillapításra használta. A nyírfa tapló tartalmaz bélrendszeri paraziták elleni hatóanyagokat is. Én most egy

olyan kézművesműhelybe látogattam el, amely egyike az utolsó helyeknek Európában, ahol még annyira élő az ember és a tapló közötti kapcsolat, mint 5000 évvel ezelőtt volt.

A sóvidéki ember életében megkülönböztetett szerepe volt a tap-

lónak. Az ötvenes évek közepéig nélküle elképzelhetetlen volt a pásztoreMBER és a háztartások élete. A Sóvidéken továbbra is a tűzgerjesztés legfontosabb eszköze a tapló és a kova maradt. Az idősebb sóvidékiek még a hatvanas

évek elején is őrizték a taplót, a kovát és az acélt. 1961–1962-ben a villany bevezetésével szorult ki teljesen és véglegesen a sóvidéki ember életéből.

A tapló nemcsak a tűzgerjesztés nélkülözhetetlen eszköze, hanem hosszú századokon át a sebészet (vérzéscsillapítás) és a hajóépítés (tömítés) pótolhatatlan kelléke. A Sóvidék népi gyógyászatáról szóló első tájékoztató is első helyen említi a vérzéscsillapítóként használt „keserű tser taplót”. A taplófelhasználás az emberiség egyik legősibb foglalatosságainak egyike. A tűzgerjesztés mellett felhasználták a gyógyászatban, a hajókészítésben, utóbb pedig ruházati cikkek és dísz tárgyak készítésére. A bükkfa tapló, a *Fomes fometarius* diadalútja a múlt század hetvenes éveiben kezdődött. A mintegy kétezer taplófajta közül ez a legismertebb. Termőteste majdnem háromlapú, hamvas, illetve füstös színű, belül rozsdabarna. A nyírfa tapló, a *Fomes Inzengae* igen nehezen gyűjthető, fehér színe miatt díszítő leveleket, rózsákat készítenek belőle.

Ki is az a taplász? Taplógombából készít sapkákat, medálokat, doboz-kákat és kis terítőket. Nem nagyon eszközigényes ezek elkészítése, viszont annál nagyobb szaktudást és gyakorlatot igényel. A taplász

először elmegy az erdőbe taplót gyűjteni, de csak egy bizonyos fajta jó, és ezek közül sem lehet mindent minden tárgyhoz felhasználni. Az eljárás a következő: a taplóról a mester levagdossa a kemény kérget, utána szeletet vág belőle, és elkezd nyújtani. Ha sapkát készít, akkor egy fej alakú fára rakja és ott alakítja ki a formáját, ha valami mást készít, akkor a nyújtás után rögtön a díszítés következik – amit esetünkben a mesterünk felesége végzett. És már kész is a bársonyos, puha, aprólékos és senki által taplóból készültnek nem mondott tárgyunk. Hát, ez a taplászat.

Az első taplógombák tavasszal, a bükkfa leveleivel egy időben jelennek meg. Ha megfelelő az időjárás, évente háromszor terem. A taplászok megkülönböztetnek tavaszi, nyári és őszi folyást. Ha esős és meleg a nyár, akkor a tapló is gyorsan és nagyra nő. Szárazság idején még a tapló sem jelenik meg a fán. A taplász elmaradhatatlan szerszáma a taplászbalta. Hosszú nyelével az alacsonyan lévő taplót is eléri. A magasan lévő taplót karóval (kosztal) döfi le a fáról. A fa tetején lévőket pedig úgy szedik le, hogy egy fiatalabb fát kivágnak, az ágaival együtt a magas fának támasztják, az alkalmi létrán felmászhatnak, s

úgy döfik le az értékes taplót. Az ilyen fát csákyának nevezik. Hárman-négyen összetársulva indulnak el. Pontosan tudják, hogy melyik fa terem taplót, s azokat évente kétszer-háromszor megkeresik. Az ilyen fákat taplós fáknak nevezik. Amikor a taplász a fáról a taplót levette, a nem használható részt, a belét kikotorja, mert csak pluszban terhelné az amúgy is nehéz taplászszákot. Természetesen nagyon kell ismerni a bükkfa taplók különböző fajtáit, hiszen elég kevés alkalmas a feldolgozásra, a nyújtásra – mondja Fábíán Zoltán, aki csak kiegészítő munkaként végzi ezt az ősi mesterséget, ennek ellenére nagyon magas színvonalon űzi. A csa-

Gomba a fán

Szeletelés

Karkötők

lábban apósától tanulta, amikor megnősült. 1977-ben, amikor a földeket elvették, apósának ez biztosította a megélhetést. Zoltán csak mellékállásban foglalkozott a taplógomba feldolgozásával, amikor kazánfűtő volt az általános iskolában.

Előtte Székelyudvarhelyen a vasgyárban dolgozott raktárosként, mióta nyugdíjas, több ideje marad erre, szívesen tart bemutatókat iskolás csoportoknak is. Sajnos kihalóban van ez a mesterség, mert már az alapanyag beszerzése is sokkal nehezebb, mint régen. A taplógomba 150–200 éves bükkfákon terem, amiből már egyre kevesebb van, mert a rendszerváltás után nagyon sok fát kivágtak, és a szélsőséges időjárás sem kedvez a gombának.

Ha tavasszal –6 fok alá megy a hőmérséklet, a taplógomba nem fejlődik, és egyre kevesebb a nagy méretű fa. Amikor a bükkfa átmérője minimum 45–50 cm, akkor telepszik meg rajta a taplógomba. Már csak a Zsil völgyében lehet találni ilyen fákat, innen 300–400 km-re, de azokon sem terem már annyi, mint régen. Egy évben kétszer lehet

használható, mindig visszamennek ugyanoda, de sokszor előfordult, hogy a másik éven már kivágták azt a fát. Kétféle taplógomba jó, a nyírfa tapló és a bükkfa tapló. A nyírfa tapló fehér színű és ezt nem lehet nyújtani, a káposztagyaluhoz hasonló gyalun szeletelik, aztán különböző mintákat vágnak ki belőle a díszítéshez. A bükkfa tapló feldolgozása sokkal bonyolultabb és nagyobb szakértelmet igényel. A feldolgozás első mozzanata a füllesztés. A haza hozott nyers taplót egy hétig a zsákba berakva az istállóban vagy a pincében tartják. Az ősszel hozott taplót felhordják a padlásra, ott szárad egészen a feldolgozásig. A sarló alakú, sarlóból vagy kaszából készített tisztító és szelőkés bal kézzel keményen a térdhez szorított taplógomba kérgét valósággal lehántja. Ugyanakkor kipucolja a használhatatlan, kukacos részeket. A taplőhántás a nehéz férfimunkák közé tartozik. A taplőfaragó a bal térdet beköti egy gumiabroncsdarabbal, hogy a megerőltető munkában nehogy elvágja a térdét a borotvaéles sarlóval. Mellette mindig ott van egy fejsze is, hogy amikor nem

vág a szelőkés, a mészárosoktól ellesett mozdulattal négyszer-ötször végighúzza a fejsze nyelén. A tapló kérgét kisebb-nagyobb darabokban pucolják le, a tisztításkor keletkezett hulladékot a szeméttel együtt kidobják vagy legjobb esetben elégetik. A tisztítás után csak a tapló belső, puhább része marad meg.

A faragó ezeket felszeleteli – ugyancsak szelőkéssel – két-három vékonyabb lapra. A taplász ezután a levágott szeleteket megpotyolja (topolja), majd addig nyújtja, amíg a bőr vastagságát eléri. Ha a szelet keményebb, akkor a botlófával addig ütögeti, míg nyújtásra megfelelővé válik. Nyújtásnál a szeletet mind a két kezükben tartják, és minden irányban húzogatják. A tapló nagyon könnyen nyúlik, így az egészen kicsi szeletből is sapka vagy táska nagyságú lapot lehet nyújtani. Az olyan darabot, amelyből sapka lesz, azt a sapka-csutakra húzza. Ez rendszerint

Kefetartó

Sapka

Sapkasablon

fűzfából vagy égerfából készül, s a hagyományos méretezésnek megfelelően különböző nagyságú. A kinyújtott lapot már kidolgozott anyagnak nevezik.

Ezzel vége a férfimunkának, utána a felesége, Erzsike végzi a női munkát. A sapka-csutakra ráhúzza a kinyújtott lapot, s a nyakán tartott spárgával odaszorítja a csutakhoz. Minderre azért van szükség, hogy a tapló a csutakról ne száradjon le. A csutakon tartják két-három napig, amíg a kinyújtott lap teljesen megszárad. A tapló ezalatt felveszi a gömbölyű csutak formáját, elkészül tehát a sapka legfontosabb része. Ezután következik a simléderezés. A simléderformát ollóval vágja ki kartonból, ezt felül is bevonja taplóval, ugyanis a simléder alsó borítása a csutakra húzással egyszerre készül. A simléder felerősítése után ollóval kivágott karton mentén körülnyírja és a simléderrel együtt vékony taplólemezzel beszegi a sapkát. Beszegés után felrakja az előre elkészített díszeket, a sapkaellenzőre pedig a fonott taplószalagot, amelyet a két végén mintákkal rögzít a simléderhez, illetve a szegőszalagokhoz. Külön kell szólnunk a sapkát, kalapot,

táskát, kefe- vagy fésűtartót valóban esztétikusabbá, népművészeti szempontból értékesebbé tevő díszekről. Ezek döntő többsége az ugyancsak sötétbarna színű taplóból készül. A minta negatívját, a matricát fába faragják.

A kinyújtott taplódarabot ráhelyezi az asztalra kirakott mintákra, s a kicsit nedves taplódarabot a vasalóval rányomja a minta negatívjára. Mindkét felét le kell vasalni nehéz régi villanyvasalóval. Régen szenes vasalóval vasalták. Addig kell rajta hagyni a vasalót, míg meg nem szárad, ez kb. 2–3 perc. Ha sötétebb színűt szeretne, akkor tovább tartja rajta a vasalót. Az így kapott anyagot nevezik lapinak. Ezután ollóval hajszálpontosan körbevágja a préselés nyomán kialakult mintát. Ez történhet ollóval, vagy a mintának megfelelő vágóvassal. Minden taplásznak különböző nagyságú olló- és vágóminta-gyűjteménye van. Ha kisebb az anyag, kisebb díszet készít, ha nagyobb, nagyobbat, csontenyvvel ragasztja egymásra a különböző mintákat.

Így készülnek a terítők, a kis táskáknál a táska méretének megfelelő kartont vág ki. Először a két oldalát készíti el, textilanyaggal béleli és

arra húzza rá a megnyújtott taplót. Ezt követi az elő- és hátlap elkészítése egy darabból. A füleket vastag anyagra, pl. lámpabélre vasalja és szintén csontenyvvel ragasztja. A díszítés ugyanúgy készül, mint a terítőnél. Egy táskát az elkészítés során 28-szor kell kézbe venni.

A begyűjtéstől a termék elkészültéig 2 hétre van szükség. Ezek a klaszikus termékeik, fiatalok kérésére készítenek még kitzűzhető virágokat, nyakékeket, karkötőt, hűtőmágnest, ékszerdobozt, telefontartót stb... E népművészeti termékek sokaságának látványa lenyűgözi a szemlélőt. Szépségüket a népi fantázia szülte. Számtalan díszítőmotívuma ötletes, fantáziadús.

A modern kor felfedezései, az iparosítás és a nagyüzemek térnyerése gyorsan a háttérbe szorította a taplászatot, a hegyvidéki erdők letermelése, a háborítatlan kárpáti „őserdők” pusztulása pedig megpecsételte az egykori Székelyföld Európa-szerte híres taplász-háziiparát. Nagyon nagy kár lenne, ha kihalna ez a mesterség. ■

Forrás: Természet világa 133. évfolyam, 11. szám, 2002.
Hazanéző 1993. 1. szám
Fotó: Héjj Botond